

*Dvoj pohled***Excalibur aneb Duše obrněná tělem**

Boormanův EXCALIBUR je velefilm, prehistorický spíše než historický spektakl, i když označení „dark ages“ je kulturní, a nikoli historicky-chronologická kategorie, je to pastva pro oči a do určité míry i hutná potrava ducha: tvůrci si zde vyhráli nejen s kláními, souboji v brnění a válkami, ale také s různými interpretacemi této keltsko-křesťanské legendy, počínaje výklady obecně kulturními a Jungovou hlubinnou psychologíí konče. Příběh, jemuž dává jasný směr život Artušův a hledání svatého Grálu, je zároveň v rovně vizuální nesen symbolikou vody, vodních hlubin a očisty: voda odkazuje k inkarnovanému životu, který je však současně účastí na duchu, a odkazuje i k nevědomí, podsvětní řece, která odděluje člověka od Grálu; vodní hlubina symbolizuje sestup nutný k tomu, aby bylo možné vystoupit vzhůru. To je však jen více či méně čitelný rámec tohoto filmu, jednotící linie příběhu i jeho „obrazovosti“.

EXCALIBUR je však velefilm především svou látkou a jejími možnostmi: Artušův svět je totiž světem přechodu, je to jedna z bezpočtu verzí „zakládajícího mýtu“: na své jedné straně zasahuje tento svět do „temnot“ dávnověku s jeho barbarstvím (chtíč Uthera Pendragona dá vzniknout budoucnosti jen proto, že jeho plod bude vytříben Merlinem), jeho jádrem je ustavení kultury, ale současně je již v jádře anticipováno ohrožení a snad i jeho překonání v transcendenci Grálu.

EXCALIBUR je tedy film, jehož námět už nemůže být silnější a větší: líčí totiž sám vznik dějin, zakládá dějiny tím, že zmatené vření vášní mění v následnost spojenou účelem, cílem, a tedy i smyslem. Jedna každá z postav je tak nejen historickým aktérem, nýbrž i podstatným momentem dějin: Uther jako biologický podklad lidského života, Lancelot a Guenevere jako Everyman (lidské slabosti a lidské ctnosti), Perceval či Parsifal jako „sebepřesahování“ lidské existence, čarodějové zlí i dobří jako síly chaosu, jež jsou však silami jen proto, že jsou reverzem řádu a podobně a podobně. Dokonce i sama instituce Kulatého stolu je v tomto ohledu podstatná: vlastně je to založení historiografie, protože se u něj vypráví, tj. traduje a uchovává v paměti pro věky budoucí, avšak zároveň s tím je to instituce zákonodárná.

Méně nápadná je však latentní dvojznačnost látky. Její původ však není v ní samé, nýbrž v tom, že tvůrci se inspirovali jejím zpracováním u Maloryho, tedy autora – v jistém smyslu – z konce dějin. Sir Thomas Malory totiž celou legendu podává z pohledu patnáctého století, což znamená: z pohledu „soumraku“ té kultury, kterou Artušovský příběh zakládá, a tedy je celý příběh viděn úplně jinými očima. Je to melancholické ohlédnutí za dějinami cizelování a tříbení, kulturního vysoušení divokých vášní, neboť s Arturem a jeho rytíři přichází také „fine amour“ – ale spolu s ní též rafinovanost, rivalita, zrada a přetvářka, jakkoli v rytířském rámci.

V Maloryho melancholii pak má původ nejedna dvojsmyslnost jeho verze legendy. Například Merlin je na jedné straně relikť barbarských „temných věků“, ale jeho moudrost je nepostradatelná (stejně jako Lancelot ve světě lidí, funguje ve světě duchů jako svého druhu Jan Křtitel), na druhé straně však tuto kulturu přesahuje jako melancholický a ironický intelektuál, který ví o jejích temných stránkách, o její „reflektovanosti“ (kultura je ztráta bezprostřednosti, rozštěpení bytí a zdání), třebaže tento jeho kulturní pesimismus je „racionalizován“ jeho magickou schopností nahlížet do budoucnosti.

Z Boormanova filmu se však skoro zdá, jako by Merlinem byl Sir Thomas Malory sám – a nejen proto, že zaujímá pozici vševědoucího vypravěče a komentátora. Zatímco původní dvorská epika vypráví příběh toho, co bylo a bude, Malory líčí to, co bylo a možná se už nikdy nevrátí. Nemůže to však říci nahlas, protože pak by celou artušovskou legendu zrušil. Zůstává mu jen merlinovská nostalgie a její – velmi moderní – verze smíření protiv: kde je touha, tam je lítost, kde je vědění, tam je zapomnění. Nejen Merlin, ale celý věk odchází do snu, odkud se jej marně pokusí vymanit až prerafaelitské bratrstvo.

John Boorman ve svém velefilmu ovšem akcentuje legendu trochu jinak, možná právě proto, že se chce podřídit žánru historického výpravného díla. Je až fascinován temným podkladem kultury, který přežívá i tam, kde se kultura stává rafinovanou. Je historicky věrnější a zároveň modernější, protože za legendou je spousta krve a násilí, dokonce i v lásce. Merlinova melancholie je potom na místě tím spíše. Ale výsledný efekt je spíše matoucí než přesvědčivý. Příběh sám líčí proces zduchovňování: na jedné straně asketismus nezbytný k hledání Grálu (který je zcela zduchovnělou stopou Kristova těla), na druhé straně ideál rytířství – jakkoli ohrožován vášní.

Boormanův film však jako by ukazoval pouze hmotu, která je sice v prosazování ideálů nezbytná, avšak spiritualizaci se vzpírá. EXCALIBUR je pak až příliš jednoznačně příběhem rytířských těl, která téměř nabývají na autonomii a pohlcují rytíře právě tak jako jejich masivní brnění. Válečná vřava a ryk zcela převrstvuje to, co má být čteno, *legendum*, a vrací rytíře k jejich barbarskému, temnému počátku. Umdlévá-li tělo, umdlévá i duch, jehož vzepětí stále znovu a znovu sráží neprostupná hmota. Spektakulární obrněnci se místy stávají až parodií kultury, jež se zdá podléhat primitivnímu boji o přežití a středověká Anglie se zvolna mění v Jurský park. Neboť jedinou vskutku vykoupnou hmotou je legendární meč Excalibur.

Filmy, jako byl BEN HUR (1925) či POSLEDNÍ DNY POMPEJÍ (1935) a mnohé jim podobné, vděčily za svou spektakulárnost stále ještě určité novosti filmového média. Tělo v pohybu, tělo drčené a tělo vítězí, masové scény a velkolepé historické kulisy působily jako magické znovuoživení minulosti. Další vývoj filmu však podrazil Boormanovi nohy, neboť film se již dávno stal veskrze realistickým a veskrze autonomním médiem, v němž lze hmotu těla kulturně ozvláštnit nikoli jeho prostým rozehráváním prostřednictvím fyzických střetů, nýbrž jeho hyperbolizací – ať už v podobě Ramba (divoké tělo jako vítěz nad technologií) anebo v podobě Terminátora (tělo vlastní technologické duši).

Ale je ještě jiná, mnohem slibnější cesta, jak spiritualizovat tělo ve filmu.

FINAL FANTASY.

Miroslav Petříček jr.

ILUMINACE

Miroslav Petříček jr.: Excalibur aneb Duše obměňná tělem

Excalibur

Warner Bros, 1981 (USA)

Režie: John Boorman. **Scénář:** John Boorman, podle knihy Thomase Maloryho *Smrt Artušova*. **Kamera:** Alex Thompson. **Střih:** John Merritt (II). **Hudba:** Trevor Jones. **Výprava:** Anthony Pratt. **Architekt:** Tim Hutchinson (I). **Kostýmy:** Bob Ringwood. **Produkce:** John Boorman, Michael Dryhurst.

Hrají: Nigel Terry (Arthur), Helen Mirren (Morgana), Nicholas Clay (Lancelot), Cherie Lunghi (Guenevere), Paul Geoffrey (Perceval), Nicol Williamson (Merlin), Robert Addie (Mordred), Gabriel Byrne (Uther Pendragon), Katrine Boorman (Igrayne) ad.